

Nahiv İlminde Nakıs Fiil Üzerine Kavramsal Bir İnceleme

Nurullah Oruç | 0000-0003-4487-4140 | nurullah.oruc@gibtu.edu.tr

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati
Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye

ROR ID: 04nvpv675

Öz

Birçok kaynakta çeşitli konularda kavramsal meselelere yer verildiği ve bunların isimlendirilme sebeplerine sıkça temas edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu gibi konular araştırılmaya değerdir. Bunlardan birisi de nahiv ilminde nakıs diye tabir edilen fiile bu ismin verilme meselesidir. Arapçada nakıs kavramının, nahiv ve sarf ilimlerinde birbirinden bağımsız olarak iki ayrı mefhumu söz konusudur. Çalışmamızda nakıs fiilin nahiv açısından bu isimle adlandırılma sebepleri üzerinde durulmuş ve dilbilimcilerinin bu meseleye olan bakış açıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmamız nakıs fiile bu ismin verilme sebeplerini incelemeyi ve bu konudaki muhtelif görüşleri tetkik etmeyi amaçlamaktadır. Nakıs kelimesi sözlükte eksilen, azalan, kusurlu, engelli ve yetersiz gibi anlamlara gelmektedir. Çalışmamızın hedeflerinden biri de sözü edilen kavramın sözlük ile terim anlamı arasındaki mana ilişkisini ortaya koymaktır. Bir diğer gaye ise sözü edilen kavramın tarihsel sürecini irdelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniğiyle ele alınan bu çalışmada hem klasik kaynaklardan hem de bilimsel çalışmalardan istifade edilmiştir. Örneklem yapılırken ayet, şiir ve nesirden yararlanılmıştır. İnceleme neticesinde şu bulgular elde edilmiştir: Nahiv ilminde nakıs fiilin isimlendirilme sebebine dair muhtelif görüşler vardır. Bir görüşe göre ona nakıs denilme nedeni fiilin öznesiyle yetinmemesidir. Bu görüşün savunucularından İbn Malik, konuyla ilgili sunduğu çarpıcı delilleriyle dikkat çekmektedir. Bir diğer görüşe göre ise nakıs fiil eyleme delalet etmediğinden bu adı almıştır. Çoğunluğun görüşü bu yöndedir. Bununla beraber karşıt görüşte olan İbn Malik'in delillerinin üzerine fazla tenkitlerinin olmadığı gözlemlenmektedir. Konuyla ilgili ortaya atılan görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde her hâlükârda fiilde noksanlık görülmektedir. Nakıs fiilin adlandırılmasıyla ilgili olarak farklı görüşler serdedilirken bazı kaynaklarda bu fiilin nakıs kavramıyla dahi isimlendirilmediği göze çarpmaktadır. Nakıs fiil tabirinin nahiv literatürünün doğuşundan sonraki dönemlerde ortaya çıkması, kavramsallaşma açısından bu disiplinin bir süreç içinde geliştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagati, Nahiv, Kâne, Nakıs, Fiil.

Atıf Bilgisi

Oruç, Nurullah. "Nahiv İlminde Nakıs Fiil Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/2 (Aralık 2024), 557-573.

<https://doi.org/10.33718/tid.1519680>

Geliş Tarihi : 20.07.2024

Kabul Tarihi	: 28.11.2024
Yayın Tarihi	: 31.12.2024
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A Conceptual Examination on the Embroidered Verb in Grammar Science

Nurullah Oruç | 0000-0003-4487-4140 | nurullah.oruc@gibtu.edu.tr

Gaziantep Islamic Science and Technology University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Gaziantep, Türkiye

ROR ID: 04nvpy675

Abstract

It seems that conceptual issues are included in various topics in many sources and the reasons for their naming are frequently contacted. Therefore, such issues are worth investigating. One of them is the issue of giving this name to the verb called naqis in nahiv science. There are two separate concepts of the concept of naqis in Arabic, independently of each other in the sciences of nahiv and sarf. In our study, the reasons why the naqis verb is called with this name from the point of view of nahiv have been focused on and the perspectives of linguists on this issue have been tried to be evaluated. Our research aims to examine the reasons why this name is given to the verb naqis and to examine various opinions on this subject. The word naqis has meanings such as decreasing, decreasing, defective, disabled and inadequate in the dictionary. One of the goals of our study is to reveal the meaning relationship between the dictionary and the meaning of the term of the concept in question. Another purpose is to examine the historical process of the mentioned concept. In this research, which is considered with the qualitative research method, both classical sources and scientific studies have been used. Verse, poetry and prose were used during the sampling. As a result of the examination, the following findings were obtained: There are various opinions in the science of nahiv about the reason for the naming of the naqis verb. According to one view, the reason it is called naqis is that the verb is not satisfied with its subject. Ibn Malik, one of the proponents of this view, draws attention with the striking proofs he presents on this subject. According to another opinion, naqis received this name because the verb does not indicate action. The majority opinion is in this direction. However, it is observed that they do not have much criticism on the evidence of Ibn Malik, who is of the opposite opinion. In any case, when the opinions expressed on the subject are evaluated as a whole, there is a deficiency in the act. While different opinions are expressed about the naming of the naqis verb, it is noticeable that in some sources this verb is not even named with the concept of naqis. The appearance of the verb phrase naqis in the periods after the birth of nahiv literature shows that this discipline has developed in a process in terms of conceptualization.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Grammar, Kane, Naqis, Verb.

Citation

Oruç, Nurullah. "A Conceptual Examination on the Embroidered Verb in Grammar Science". *Trabzon Theology Journal* 11/2 (December 2024), 557-573.

<https://doi.org/10.33718/tid.1519680>

Date of Submission : 20.07.2024

Date of Acceptance : 28.11.2024

Date of Publication : 31.12.2024

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - intihal.net

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Arap dilinde ناقص fiilinden türetilen ناقص *nakıs* kavramı; *eksilen, azalan, kusurlu, hafif, engelli ve yetersiz* gibi anlamlarda kullanılan bir sıfattır.¹ Dolayısıyla bu açıdan nakıs fiil, tam olmayan fiil demektir. Çalışmamızda Arap dilbilimi terminolojisinde sıkça kullanılan bu tabirin sözlükteki anlamıyla olan ilişkisi ve bu bağlamda fiilin hangi açıdan nakıs olduğu irdelenmiştir. Arap dilbiliminde bazı kavramların isimlendirilme meselesi üzerinde durulduğu ve bu konunun tartışmaya sahne olduğu gözlemlenmektedir. Bu kavramlardan biri de Arap gramerinde genişçe yer tutan ve tartışma değeri olan *nakıs* tabiridir.

Çoğu klasik kaynakta nakıs fiilin kavramsal boyutunun ele alındığı ve konuyla ilgili farklı görüşler serdedildiği görülmektedir. Araştırıldığı kadarıyla bilimsel anlamda meseleye değinen bazı çalışmalar bulunmakla beraber bunların konuyu kapsamlı ve müstakil bir biçimde ele almadığı anlaşılmaktadır. Çoğu alim tarafından çeşitli konularda kavramsal meselelere yer verildiği ve söz konusu kavramların adlandırma sebeplerine sıklıkla değinildiği dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu gibi konular araştırılmaya değerdir. Nakıs fiilin bu isimle anılmasıyla ilgili olarak farklı görüşler var iken, kaynakların bazısında bu fiilin nakıs kavramıyla dahi adlandırılmaması ise oldukça dikkat çekicidir.²

Mustafa İrmak'ın *Arapça'da Nâsîh Fiiller* adlı Yüksek Lisans Tezi, Selim Tekin'in *Temâm Hassân'ın Nevâsîh Fiilleri ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirmesi* adlı makalesi, Muhammet Berat Can'ın *Muallakalarda Nevasih Fiiller ve Kullanım Şekilleri* konulu Yüksek Lisans Tezi, Muhammed Ömeroğlu'nun *Bakara Sûresi'nde Nevâsîh Fiiller: Dilsel ve Anlam bilimsel İnceleme* isimli Yüksek Lisans Tezi, Muhammed Hüseyin en-Nakîb'in *el-Fi'lü'n-Nâkıs - Dirâse Nahviyye Delâliyye Beyne'l-Kudemâi ve'l-Muhdasîn* isimli makalesi ve Menâl Neccâr'ın *Kırâa Makamiyye Biragmatiyye li Kâne en-Nâkıs ve Delâletihâ ez-Zemeniyye* başlıklı makalesi araştırmamızın konusuyla ilintili yapılan çalışmalardır.

Yukarıda anılan bu çalışmaların bazısında nakıs fiillerin tesmiyesine kısmen değinildiği, bazısında ise hiç yer verilmediği görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda nakıs fiilin isimlendirilmesine dair geniş çapta alınması gereken meselelerin ve bu konuda ortaya atılan iddiaların tetkikine çok yer verilmeden bunların incelenmesi başka çalışmalara tevdi edildiği anlaşılmaktadır. Bununla ilgili örnek verecek olursak;

Mustafa İrmak'ın nâsîh fiilleri konu edindiği çalışmasının giriş kısmında nâsîh fiillerden nakıs olana yer verilmiş ve bu fiile verilen ismin sebebiyle ilgili bazı görüşlere değinilmiştir.³ Çalışmamızda ise söz konusu görüşlerin kapsamlı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi yapılmıştır.

Selim Tekin'in kaleme aldığı *Temâm Hassân'ın Nevâsîh Fiilleri ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirmesi* adlı makalesinde nahiv ilmindeki nakıs fiile bu ismin verilme gerekçesine değinilirken, fiildeki noksanlıktan maksadının ne olduğunu belirtmekten öteye gidilmemiştir.⁴

1 Cübrân Mesûd, *er-Râid* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1992), "nâkıs", 790, 818.

2 Mesela bk. Ebû Mûsâ İsâ b. Abdulazîz el-Merâkîşî, *el-Mukaddimetü'l-cezâliyye*, thk. Velid es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 41.

3 Mustafa İrmak, *Arapça'da Nâsîh Fiiller* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 6-7.

4 Selim Tekin, "Temâm Hassân'ın Nevâsîh Fiilleri ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirmesi", *Ondokuzmayıs*

Aynı şekilde Muhammet Berat Can'ın hazırladığı *Muallakalarda Nevasih Fiiller ve Kullanım Şekilleri* adlı tez çalışmasında “Nakıs fiillerin anlamlarının tam ortaya çıkması için tek başına isimleri yeterli olmaz ve habere ihtiyaç duyarlar. Bu ismin verilmesinin sebebi de budur.” şeklinde nakıs fiilin isimlendirilme sebebine kısaca temas edilmiştir.⁵

Yine Muhammed Ömeroğlu'nun, nevasih fiilleri ele aldığı tez çalışmasında ise nakıs fiilin bu isimle anılma sebeplerine ilişkin öne sürülen görüşler ayrı bir başlık altında muhtasaran irdelenmiştir.⁶

Muhammed Hüseyin en-Nakîb'in mezkûr çalışmasında da nakıs fiilin tanımı bağlamında bu konudaki yaklaşımlara özlü bir biçimde yer verilmiştir. Fakat araştırmacı bu görüşlere temas etmekle sözü edilen fiilin kapsamlı bir tanımı ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın ana konusunun kavramsal analiz olmadığı barizdir. Bahsedilen görüşlerin genişçe tartışılmaması ve bu konunun üzerinde özellikle duran İbn Malik gibi bazı alimlerin düşünce ve argümanlarına yer verilmemesi bunun net ifadesidir.⁷

Menâl Neccâr'ın bahsi geçen makalesinde ise nakıs fiilin tesmiyesine dair birtakım değerlendirmelerde bulunulmakla beraber çalışmanın buna münhasır olmayıp ilgili fiilin birçok yönden tetkik edildiği görülmektedir. Neccâr'ın çalışmasında müstakil bir başlık altında nakıs fiilin kavramsal boyutunun irdelenmesi hasebiyle bu konuda diğer çalışmalara göre daha zengin içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Fakat bu başlıkta serdedilen bazı görüşlerin detaylandırılmadığı anlaşılmaktadır. Mesela anılan çalışmada konuya ilişkin en çok deliller sunan İbn Malik'in argümanlarının olduğu belirtilmiş fakat bunların ne olduğuyla ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir.⁸ Bundan meselenin müstakil bir çalışmada daha geniş bir biçimde araştırma ihtiyacı hasıl olmuştur.

Çalışmamız sözü edilen fiilin nahiv ilminde neden nakıs tabiriyle adlandırıldığı meselesini ele almaktadır. Araştırmanın amacı nakıs fiile bu ismin verilme sebebiyle ilgili olarak öne sürülen argümanları ve bu konudaki görüşleri değerlendirmektir. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniğiyle hazırlanan bu çalışmada klasik eserlerin yanı sıra akademik kaynaklardan da yararlanılmıştır. Makalemiz üç başlık altında ele alınmıştır. Birinci başlıkta nakıs kavramının sözlük ve terim anlamına yer verilmiştir. İkincisinde bu kavramın teşekkülü ve tarihsel süreci ele alınmıştır. Üçüncüsünde ise nahiv ilmi açısından analizi yapılmıştır. Örnekleme yapılırken ayet, şiir ve nesirden yararlanılmıştır.

1. Nakıs Kavramının Sözlük ve Terim anlamı

نقص fiilinin kök harflerinden türetilen bu kavram; eksilen, azalan, kusurlu, hafif, engelli ve yetersiz gibi anlamlarda kullanılan bir sıfattır.⁹ Terim anlamı ise sarf ve nahiv olmak

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53 (2022), 857.

5 Muhammet Berat Can, *Muallakalarda Nevasih Fiiller ve Kullanım Şekilleri* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 29.

6 Muhammed Ömeroğlu, *Bakara Süresi'nde Nevâsîh Fiiller: Dilsel ve Anlam Bilimsel İnceleme* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 9-14.

7 Muhammed Hüseyin en-Nakîb, “el-Fi'lü'n-Nâkıs – Dirâse Nahviyye Delâliyye Beyne'l-Kudemâi ve'l-Muhdasîn”, *Nâsir Üniversitesi Dergisi* 4 (Aralık 2014), 407.

8 Menâl Neccâr, “Kırâa Makamiyye Biragmatdiyye li Kâne en-Nâkıs ve Delâletih ez-Zemeniyye”, *Kairâla Dergisi* (Ocak 2020), 214-217.

9 Cübrân Mesûd, *er-Râid* (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1992), “nâkıs”, 790, 818.

üzere iki açıdandır. Sarf ilminde nakıs fiil, kök harflerin sonuncusu yani lâmu'l-fiili illet harflerinden biri olan fiile denir.¹⁰ Çalışmamızda bu kavram nahiv açısından ele alınması hasebiyle sarf ilmi bakımından yapılan tanım çerçevesindeki tartışma ve değerlendirmelere yer vermedik. Nahivdeki terim anlamı ise sözcüğün adlandırılma sebebine ilişkin bakış açılarına göre ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen kelimenin bu bağlamdaki terim anlamının nahiv ilmindeki kavramsal boyutu başlığı altında irdelenmesi daha isabetli olacaktır.

2. Nakıs Kavramının Tarihçesi

Bu kavram sözlükteki anlamıyla İslam öncesi dönemlere kadar geri gider. Câhiliye Devri muallaka şairi Tarafe b. el-Abd'a (ö. 564/1169) ait aşağıdaki beyit buna örnek teşkil etmektedir:¹¹

أرى العيشَ كثرًا ناقصًا كُلَّ لَيْلَةٍ وَمَا تَنْقُصُ الْأَيَّامُ وَالذَّهْرُ يَنْقَدُ
(Tavîl)

Yaşamı her gece eksilen bir hazine olarak görüyorum.

Günlerin ve zamanının eksilttiği tükenmeye mahkumdur.

Görüldüğü gibi beyitte zikredilen nakıs sözcüğü eksilen anlamında kullanılmıştır. Bu söz konusu kavramın temel anlamıdır. Nakıs kelimesinin İslam'ın ortaya çıktığı dönemde de aynı manada kullanıldığı görülmektedir. Anılan dönemde nazil olan Kur'ân-ı Kerim'de bu kalıpta olmasa da türetildiği kök harflerin oluşturduğu başka sîgalarda zikredildiği dikkat çekmektedir. “وَتَنْبَلُونَكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ” “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!”¹² ayetinde olduğu gibi. Görüldüğü üzere ayette adından söz edilen kelime mastar sîgasıyla kullanılmıştır.

Mevcut bilgilere göre nakıs kelimesinin nahiv ilmi literatürüne girmesi ise Arap grammerinin ilk nüvelerinin atıldığı dönemden sonraki safhalarda olmuştur. Kûfe Mektebi dil bilimcisi el-Ferrâ' (ö. 207/822) bir nahiv terimi olarak nakıs kavramını *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserinde kullandığı saptanmıştır.¹³ Ulaşabildiğimiz verilere göre bu tabir ilk defa anılan alim tarafından kullanılmıştır. Çağdaş araştırmacılardan Yuhanna Mirza da bir çalışmasında Ferrâ'nın ihdas ettiği nahiv terimlerini serdederken fiil için kullanılan nakıs kavramına da yer vermiştir.¹⁴ Buna göre bu tabirin hicri üçüncü yüzyılın başlarında kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Sonraki dönemde kimi alimlerin Ferrâ'yı örnek olarak bu tabiri kullandığı görülmektedir. Mesela Basra dil mektebine mensup Sîrâfî (ö. 368/979)'nin kaleme aldığı *Şerhu Ebyâti Sîbeveyh*'inde bahsi geçen sözcüğe yer vermiştir.¹⁵

10 Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, thk. Adil Enver Hıdır (Beirut: Dâru'l-Marife, 2007), 215.

11 Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Süleymân el-A'lem eş-Şentemerî, *Şerhu Dîvânî Tarafe b. el-Abd*, thk. Dürriyye el-Hatîb - Lutfî es-Sakkâl (Beirut: el-Müessese el-Arabiyye, 2000.), 49.

12 Bakara 2/155.

13 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kurân*, thk. Ahmed Yusuf vd. (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, ts.), 2/83, 106.

14 Yuhannâ Mirzâ, *Mevsûatü'l-mustalahî'n-nahvî* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 1/387.

15 Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî, *Şerhu Ebyâti Sîbeveyh*, thk. Muhammed Ali er-Rîh

Nakıs fiil kavramının yaygın biçimde kullanılmaya başlanması ise hicri altıncı asır ve onu takip eden dönemlerde görülmektedir. Bu dönemde yaşayan kimi dilbilimcilerinin eserlerinde bu tabire yer verilmesi bunu açık bir şekilde göstermektedir.¹⁶ Nakıs kavramının kullanımı günümüze kadar süregelmiştir. Fakat bu kavramla tavsif olunan fiiller, kavramın kullanıldığı tarihlerden bu yana farklı isimlerle anıldığı mülahaza edilmektedir; kimi zaman kâne ve kardeşleri, bazen nakıs fiiller, bazen ise nâsih fiiller gibi çeşitli kullanımlar söz konusu olmuştur.¹⁷

3. Nahivde Nakıs Fiilin Kavramsal Boyutu

Nahiv ilminde nakıs fiil, isim cümlesini oluşturan özne ve yüklem başında kullanılarak özneyi merfu, yüklemi ise mansûb yaparak lafızlarına etki eden amil konumundadır. Nakıs fiiller, *مَا زَالَ* ve *كَانَ أَصْبَحَ، أَضْحَى، أَمْسَى، بَاتَ، صَارَ، ظَلَّ، لَيْسَ، مَا دَامَ، مَا بَرِحَ، مَا فَرِحَ، مَا انْفَكَّ* Yağmur şiddetliydi.”¹⁸ Görüldüğü üzere nahiv ilminde nakıs fiil, cümledeki konumuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle sarf ilmindeki nakıs fiilden temayüz etmektedir.

Yukarıda anılan fiillere nakıs denilmesinin sebebi, dil alimleri arasında ihtilafıdır.¹⁹ Zemaşerî (ö. 538/1144), İbn Mâlik (ö. 672/1274), Ebû Hayyân (ö. 745/1344), Çârperdi (ö. 746/1346), ve İbn Akîl (ö. 769/1367) gibi bazı müteahhirün alimlere göre bu fiiller sadece öznesiyle birlikte kullanıldığında cümle tam anlamlı olmaz ve bu bakımdan noksan kalmaktadırlar. Bu nedenle fiil nakıs adını almıştır. Örneğin “*كَانَ الرَّجُلُ* Adam... idi”, “*مَا زَالَ الرَّجُلُ* Adam hâlâ...”, “*لَيْسَ الرَّجُلُ* Adam ... değildir.” cümlelerde yer alan fiil, haber eksikliğinden dolayı bir anlam ifade etmemiştir. Hâlbuki söz konusu fiil, “*كَانَ الرَّجُلُ* Adam yürüyordu.”, “*مَا زَالَ الرَّجُلُ* Adam hâlâ ayakta.”, “*لَيْسَ الرَّجُلُ* Adam cimri değildir.” misallerinde görüldüğü şekilde yüklemle birlikte kullanıldığı takdirde manadaki noksanlık da ortadan kalkmış olacaktır.²⁰

Kimilerine göre ise bu konumdaki fiil sadece zamana delalet edip, eylem ifade etmektedir. Basra Mektebi dilcileri başta olmak üzere alimlerin kahir ekseriyeti bu görüştedirler.²¹ Bu yönüyle fiilin tanımı tam olarak bunları kapsamamaktadır.²² “Fiil hem zamana

Hâşim (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1974), 1/6.

16 Mesela bk. Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Mufasssal fî sinâti'l-irâb*, thk. Ali Ebû Mulhim (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 349; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Haşşâb, *el-Mürtecel fî Şerhi'l-Cümel* (nşr. Ali Haydar, Dimaşk, 1972), 130.

17 Mesela bk. Ebû Muhammed Kâsim b. Alî el-Harîrî, *Milhetü'l-irâb* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2005), 51; Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmîü'd-durûsi'l-Arabiyye*, thk. Abdülmunim Hafâce (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 2/272; Fâdil Salih es-Semerrâî, *Meâni'n-nahv* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2020), 1/257; Neccâr, “Kırâa Makamiyye Biragmatiyye li Kâne en-Nâkisa ve Delâletihâ ez-Zemeniyye”, 216-217.

18 Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân el-Hemedânî, *Şerhu Elfıyyeti İbn Mâlik*, thk. İmîl Bedî Yakûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014), 1/35.

19 Bk. Ömeroğlu, *Bakara Sûresi'nde Nevâsih Fiiller: Dilsel ve Anlam bilimsel İnceleme*, 11; Neccâr, “Kırâa Makamiyye Biragmatiyye li Kâne en-Nâkisa ve Delâletihâ ez-Zemeniyye”, 214.

20 Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Muhammed Osman (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 2/223; Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-Teshîl*, 1/320; Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.), 305; İbn Akîl, *Şerhu Elfıyyeti İbn Mâlik*, 1/140.

21 Ebû Hayyân, *İrtişâfü'd-darab*, 2/223; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1/320; Ebû'l-Fazl Şemsüddîn Muhammed b. Tolun, *Şerh İbn Tolun alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, thk. Abdulhamid Câsim Muhammed el-Fayyâd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 1/209; Semerrâî, *Meâni'n-nahv*, 1/259.

22 Ebû Hayyân, *İrtişâfü'd-darab*, 2/223; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1/320.

hem de eyleme delalet eden bir kelimedir.” şeklindeki tanım, bu savı desteklemektedir.²³ Binaenaleyh eyleme delalet etmeyen fiil kendisine verilen tanım açısından noksan kalmaktadır. Buna istinaden sözü edilen fiile nakıs denilmesi de tabiidir. Mesela “كان oldu”, “يكون oluyor”, “كُنْ ol” fiillerinde zaman anlamı var iken eylem söz konusu değildir.²⁴

Nakıs fiilin salt zamana delalet ettiğini savunanlardan biri de İbn Cinnî’dir (ö. 392/1002). Bu münekkit anılan fiilin ismini faile, haberini ise mefulle benzetmektedir.²⁵ Onun bu benzetmesi irab bakımından olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim nakıs fiilin ismi fail gibi merfu, haberi ise meful gibi mansubtur. Bu mukayesenin nakıs fiilin ancak haberle anlam ifade etmesi bakımından haberin mefulle eşdeğer kılınması şeklinde olmadığı düşünülmektedir. Sonuçta yukarıda verdiğimiz قَامَ زَيْدٌ örneğinde olduğu gibi geçişsiz fiiller faille yetinerek meful almamaktadırlar. Nakıs konumundaki fiil ise mutlaka haberle birlikte kullanılmalıdır.

Dilbilimcisi Şelebîn (ö. 645/1247) nakıs fiilin eylem bildirmediği gibi eylemlik bildiren mastardan da türetilmediğini öne sürmektedir. İbn Hişâm (ö. 761/1360) ise onun bu iddiasına ilişkin olarak “Şelebîn bir yandan fiilin ne eyleme delalet ettiğini ne de ondan türetildiğini söylerken diğer yandan zaman zaman bundan mastar tevil etmiştir. Mesela “يُحْيِي كَوْنُ زَيْدٍ أَحَاكَ Kardeşinin Zeyd olması hoşuma gitti.” cümlesini كَوْنُ زَيْدٍ أَحَاكَ biçiminde كَانُ fiilinin mastarı olarak كَوْنُ kelimesini varsaymaktadır.” diye onu yadırgamıştır.²⁶ İbn Haruf (ö. 609/1212) ile İbn Usfür (ö. 669/1270) ise sözü edilen fiilin telaffuz edilip kullanılmayan mastardan türetildiği görüşündedirler.²⁷

Bu düşünceyi savunanlara göre sözü edilen fiiller, eyleme delalet etmediği için zarf ve mecrûr isimde lafzen amel etmemektedirler. Dilbilimciler bu gruptaki fiillerin, zarfın veya mecrûr ismin lafzını etkilediğiyle ilgili olarak görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu ihtilafa yol açan saik ise mezkûr fiillerin eyleme delalet edip etmemesi meselesidir. Mevzubahis fiillerin zarf ile mecrûr isimde amel etmesi ise onların hem zaman hem de eylem ifade ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu fiillerin nakıs diye tesmiye olunmalarının sebebinin, eyleme delalet etmediğiyle ilgili bir durum olmadığı anlaşılmaktadır.²⁸

Arap dili âlimi İbn Yaîş (ö. 643/1245), adından söz edilen fiillere *ibare filleri* de denildiğini belirtmektedir. Ona göre bu tabir, nakıs fiillerin özde değil, sözde fiil olduğuna işaret etmektedir. Çünkü hakiki fiil eylem ifade edendir.²⁹ *İbare* kavramı *tabir*, *yorum*, *tevil* ve *söz* anlamına gelmektedir.³⁰ Söz konusu fiiller gerçek manada eylem bildirmediği için bunlara bu isimlendirme yapılmıştır. Yani bu tabirin sözlük anlamları dikkate alındığında mezkûr fiillerin aslında fiil olmadığı, fiile benzediği ve dolayısıyla fiil konumuna indirgendiği anla-

23 Zemahşerî, *el-Mufasssal fi smâati'l-irâb*, 319.

24 Ebû Hayyân, *İrtişâfî'd-darab*, 2/223; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1/320.

25 Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Lüma' fi'l-'Arabiyye*, thk. Semih Ebû Muğlî (Amman: Dâru Mecd-lâvî, 1998), 36.

26 Ebû Alî Ömer b. Muhammed el-İşbîlî, *et-Tevti'e fi'n-nahv*, nşr. Yusuf Ahmed el-Mutavvî' (Kahire, 1973), 224; Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasen b. Kasım el-Murâdî, *Şerhu't-Teshîl*, thk. Muhammed Abdünnebî (Mansure: Mektebetü'l-İmân, 2006), 289.

27 Murâdî, *Şerhu't-Teshîl*, 289.

28 Ebû Hayyân, *İrtişâfî'd-darab*, 2/223.

29 Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî el-Esedî, *Şerhu'l-Mufasssal*, thk. İmîl Bedî Yakûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 4/335 vd.

30 Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, thk. Mektebu Tahki-ki't-Turâs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), “abr” 434.

şılmaktadır.

İbn Yaîş bu fiillerin nakıs kavramıyla ifade edilmesinin sebebini şöyle açıklamaktadır: Bu fiiller nakıstır. Çünkü hakiki fiil eyleme ve zamana delalet eder. Mesela ضرب fiili hem vurma eylemini hem de bu eylemin vuku bulduğu geçmiş zamana delalet ederken, كَانَ fiili bizzat kendisi bilinmeyen herhangi bir eylemin olduğuna delalet etmektedir. Yani bu kelime tam fiil gibi bizatihi doğrudan eylem bildirmemektedir. Ancak bu edatın, lafzına etki ettiği haberi manaca bir nevi eylemin yerini tutmaktadır. Söz konusu nakıs fiil de ancak bu yüklemle birlikte eylem anlamını yansıtabilmektedir. Eylem bildirmedığı halde bu sözcüklere fiil denilmesinin sebebi ise onların da nakıs olmayan fiil gibi mâzi, muzârî ve emir şeklinde çekimlerinin olmasıdır.³¹

İbn Yaîş'in yaklaşımına göre bu gruptaki fiillerde diğerlerine nazaran noksanlık olduğu açıktır. Anlaşıldığı üzere bu alimin mezkûr fiillerin tesmiyesiyle ilgili vurguladığı husus, bunların tek başlarında eylem ifade etmediğidir. Kısaca İbn Yaîş, nakıs fiilin bu isimle adlandırılma sebebini eylem bildirmemesine bağlamaktadır. Öte yandan bu alimin söz konusu fiillerin, eyleme delalet etmedikleri halde fiille nitelendirilmesinin nedenini, onların da fiil gibi çekimli olmalarına bağlaması dikkat çekicidir. Nitekim bunlardan bazıları türetilmeyen fiildir. تَبَيَّنَ edatı bunun örneğidir.

Alimlerin kahir ekseriyetinin bu konudaki görüşüne muhalefet eden Arap dilbilimcisi İbn Mâlik ise nakıs fiilin bu tabirle adlandırılmasının eyleme delalet etmediğinden dolayı olduğu görüşünü benimsememektedir. İbn Mâlik bu iddianın birkaç açıdan hakikati yansıtmadığı kanaatini taşımaktadır. Ona göre bu düşünceye sahip olan kişi aynı zamanda bu kelimelerin fiil olduğunu da kabul etmiş olur. Fiil ise hem eylem hem de zaman ifade etmektedir. Çünkü bir kelime sadece eyleme delalet ediyorsa mastar,³² salt zaman ifade ediyorsa ism-i zamandır.³³ Hâlbuki mezkûr amiller ne mastar ne de ism-i zamandır. Dolayısıyla bunların sadece bir anlam ifade etmesi düşünülemez. İbn Mâlik'in öne sürdüğü argümanlardan biri de şudur: Bu görüşte olan kimse, esasen tüm fiillerin zaman ve eylem bildirdiğini kabul eder. Bununla birlikte söz konusu kelimeleri fiil diye niteleyip onun iki manadan birini tazammun etmediğine hükmetmesi, fiili aslından uzak tutmuş olur ki delil olmadıkça bunun kabulü mümkün değildir. Ayrıca bahsi geçen fiiller zaman anlamıyla sınırlı olsaydı onların yerine ism-i fâil sîgası kullanılıp aynı işlevi görmezdi. Çünkü ism-i fâil zaman değil eylem anlamını yansıtmaktadır. Aşağıda verilen iki beyit bunun net göstergesidir:³⁴

(Tavîl)

أَخَاكَ إِذَا لَمْ تَلْفِهِ لَكَ مُنْجِدًا

وَمَا كُلُّ مَنْ يُدِيءِ الْبَشَاشَةَ كَانِنًا

Her yüzüne gülen kimse, kardeşin olmuyor.

Senin imdadına koştuğunu görmediğin müddetçe.

(Tavîl)

أَجَبِكِ حَتَّى يُغَمِّصَ الْعَيْنَ مُغْمَضٌ

فَقَى اللَّهُ يَا أَسْمَاءُ أَنْ لَسْتُ رَأِيَا

31 İbn Yaîş, Şerhu'l-Mufasssal, 4/336.

32 “سَجُودٌ secde etmek” gibi.

33 “مَوْلِدٌ doğum zamanı/tarihi” gibi.

34 Bu beytin kime ait olduğu bilinmemektedir. Bk. İbn Mâlik, Şerhu't-Teshîl, 1/322.

Ey Esmâ! Allah, seni sevmeye devam etmemi emretti.

*Göz kapatan biri gözüümü kapatıncaya dek.*³⁵

Bu beyitlerde kullanılan كَسَبَ ve سَدَىٰ kelimeleri ism-i fâil olup ismi merfû, haberi ise mansûb yaparak türetildikleri fiillerin işlevini görmektedirler. Öte yandan her ikisi de isim olmaları hasebiyle zamana delalet etmeyip, eylem ifade etmektedirler.³⁶

İbn Mâlik'in bu meseleye dair bir diğer eleştirisi de şöyledir: Fiilin eyleme olan delaleti, zamana delalet etmesinden daha kavidir. Çünkü fiilin eylem bildirmesi bazı karinelerle değişmezken, zamana delalet etmesi söz konusu karinelerle değişebilmektedir. Binaenaleyh fiil zamana delalet ediyorsa eyleme hayli hayli delalet eder. Kaldı ki bu fiiller eylem anlamından arı olsaydı onlardan emir sîgası elde edilmezdi. Nitekim emir fiilinin eylem bildirmemesi düşünülemez. “ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ ” Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutun³⁷ ayeti buna örneklik teşkil etmektedir.³⁸ Fakat bu durum bütün nakıs fiiller için geçerli olduğu iddia edilemez. Çünkü bunlardan çekimsiz olan دامَ ve نَيْسَ ile nakıs olması için başında olumsuz edatlardan birinin kullanılması şart koşulan fiillerden mastar ve emir sîgası türetilmez.³⁹

İbn Mâlik konuya ilişkin son olarak şunu söylemektedir: Mezkûr delillerle نَيْسَ dışındaki bu fiillerin hem zamana hem de eyleme delalet ettiği kanıtlandığına göre bunlara nakıs denilmesi, merfû ismiyle yani öznesiyle iktifa etmediğindedir. Özneye yetinmemesinin sebebi ise delalet ettiği eylemin iki mamulü arasındaki ilişkiye isnat etmesidir. Buna göre “كَانَ زَيْدٌ عَابِئًا” Zeyd bilgin idi.” misalinde Zeyd ilimle nitelenmiştir. Bu nedenle كَانَ fiilinin özne olan Zeyd ismiyle kullanılması yeterli olmayıp onu tavsif eden bir yüklem ihtiyacı vardır.⁴⁰

İbn Malik'in *et-Teshîl*'i üzerine genişçe şerh yazan Nâzirü'l-Ceyş (ö. 778/1376), onun nakıs fiilinin tesmiyesiyle ilgili serdettiği görüşlerin genelini benimsemektedir. Ancak eylemin iki mamul arasındaki münasebete dayandırılması fikrini tasvip etmez. Bunun nedenini ise şöyle açıklamaktadır: “İsnat, fiilden sonraki ismedir. Fakat bu isim bir sıfatla kayıtlanmalıdır.”⁴¹ Bu durum, noksanlığın doğrudan fiilde değil cümlede belirdiği anlamına gelmektedir. Yani buradaki eksiklik cümle unsuru olan yüklem eksikliğidir. Fiil bu noksanlıktan ötürü nakıs ismini taşısaydı özne de bu isimle anılacaktı. Netice itibarıyla anlam bakımından tam bir cümlede oluşması için her halükârda özneye yüklenen bir sıfatın olması elzemdir. Çünkü yüklemi olmayan bir özne zaten anlamsızdır.

Nâzirü'l-Ceyş, nakıs fiilinin tabiriyle ilgili olarak ayrıca şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: Nakıs fiilin eylemden soyutlanıp sadece zamana delalet ettiğini düşünenler, fiile cer harfinin taalluk etmediğine, zaman ve mekân zarflarında amel etmediğine hükmetmiş

35 Bu beyit Abbasi şairi Hüseyin b. Mutayr el-Esedî'ye ait olup bahr-ı tavîl vezninde nazmedilmiştir. Bk. Ebû Abdullâh Muhammed b. Ümrân el-Merzübânî, *Tetimmetü Mu'cemü's-Şu'arâ*, thk. Abbas Hânî el-Çerâh (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/99.

36 İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1/322.

37 Nisâ 4/135.

38 İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1/323.

39 İbn Akîl, *Şerhu Elfıyyeti İbn Mâlik*, 1/140.

40 İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1/323.

41 Muhammed b. Yusuf Nâzirü'l-Ceyş, *Temhîdü'l-Kavâid bi Şerhi Teshîli'l-fevâid*, thk. Ali Muhammed Fâhir vd. (Kahire: Dâru's-Sellâm, 2007), 3/1089.

olur. Aksi görüşte olanlar ise bütün bunlarda amel edebileceğini kabul etmiş olur ki doğru olan da budur. Buna istinaden kimileri “ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا ” İnsanlar için hayret verici midir?”⁴² ayetindeki lâm harf-i cerrini nakıs olan كَان fiiline müteallik olduğunu belirtmektedir.⁴³ Neticede adından söz edilen münekkidin nakıs kavramının isimlendirilmesini fiilin eylem anlamından arınmasına dayandıranlara katılmadığı açıktır.

Dil âlimi Şâtîbî (ö. 790/1388), İbn Malik’in meseleye ilişkin ortaya koyduğu delillerinin gözden geçirilmeye açık olduğunu öne sürmektedir. Bu delillerinin çoğunun veya tamamının cumhuru ulemanın tetkiki neticesinde hükümsüz kalabileceğini kaydetmektedir. Mümkün olduğunca İbn Malik’in görüşlerini desteklediğini söyleyen Şâtîbî söz konusu görüşleri aktarıırken bunların tetkikine fazla yer vermediği görülmektedir. Bununla birlikte müellif gerektiğinde isabetli olduğuna kanaat getirdiği kendi görüşünü belirtmekten çekilmeyeceğini de eklemektedir. Nitekim onun bu konuda İbn Malik’in aksine farklı bir görüş sergilediği ortadadır. Ona göre nakıs fiilin bu ismi taşıması manaya delaletinden hasıl olan noksanlıktan ötürüdür. Çünkü esas olan fiilin, türetildiği kökün anlamını yansıtmasıdır ki bu da mastardır. Bu anlamdan kasıt ise eylem ve zamandır. Örneğin: فَصَرَ fiili bir hem vurma eylemine hem de eylemin gerçekleştiği geçmiş zamana delalet etmektedir. Nakıs fiiller ise yalnızca zaman bildirdiğinden manaya delaleti bakımından eksiktir. Dolayısıyla *eksik* anlamına gelen *nakıs* ismini almıştır.⁴⁴

İbn Malik’in bu konudaki fikrine katılan İbnü’l-Demâmînî (ö. 827/1424) onun görüşünün cumhuru ulema nezdinde hüsnü kabul gördüğünü iddia etmektedir.⁴⁵ Günümüzde de bu yaklaşımın benimsendiği bariz bir şekilde görülmektedir.⁴⁶

Arap dil bilgini Radî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289) de nakıs fiilin bu tabirle adlandırılmasının eylem bildirmemesi nedeniyle olduğu görüşüne katılmamaktadır. Ona göre bu fiiller hem zamana hem de eyleme delalet etmektedirler. Fiil hem tek başına hem de lafzını etkilediği yüklemle birlikte kullanıldığında durum aynıdır. Yani nakıs fiil cümle içinde kullanılmaksızın başlı başına eylem bildirmektedir. Ancak onun yansıttığı eylemlik anlamı genel, yüklemine çağrıştırdığı mana ise özeldir. Böylece başta zikredilen fiilden bilinmeyen herhangi bir eylemin gerçekleştiği anlaşılırken, akabinde yer alan yükleminden belirli bir eylemin varlığı ortaya çıkmaktadır. Mesela “كَانَ الرَّجُلُ قَائِمًا” Adam ayakta duruyordu” cümlesindeki كَان fiili bir eylemin vuku bulduğunu, yüklem olan قَامَ kelimesi ise bunun ayakta durma eylemi olduğunu göstermektedir. Bu durum nakıs fiilin tesmiyesinin eyleme delalet etmesinden kaynaklı olduğu ihtimalini azaltmaktadır.⁴⁷

Kaynaklarda bu fiillerin çoğunun kullanıldığı anlama bağlı olarak bazen nakıs fiil olmaktan çıktığı ifade edilmektedir. Mesela bunlardan أَصَبَحَ fiili, bir halden başka bir hale intikal edildiği anlamında kullanıldığında nakıs fiildir. Bu konumdaki mezkûr fiil öznesini mer-

42 Yunus 10/2.

43 Nâzîrî’l-Ceys, *Temhîdü’l-Kavâid bi Şerhi Teshîli’l-fevâid*, 3/1089.

44 Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-Makâsîdû’s-Şâfiye fî Şerhi’l-Hulâsati’l-kâfiye*, thk. Abdurrahman b. Süleyman vd. (Mekke: Câmîatiü Ümmi’l-Kurâ, 2007), 2/179-184.

45 Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Demâmînî, *Ta’liku’l-ferâid ‘alâ Teshîli’l-fevâid*, thk. Muhammed b. Abdurrahman (Riyad: Camiatu’l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1983), 3/170.

46 Mesela bk. Neccâr, “Kırâa Makamiyye Biragmatiyye li Kâne en-Nâkisa ve Delâletihâ ez-Zemeniyye”, 214.

47 Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu Kâfiyeti İbni’l-Hâcib*, İmîl Bedî Yakûb (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2015), 2/221.

fu, yüklemine ise mansûb yapmaktadır. Mesela “أَصْبَحَ الْجَوُّ بَارِدًا” Hava soğuk oldu.” cümlesinden havanın daha önce sıcak olup, sonradan soğumaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple fiil nakıstır. Bunun mukabili olarak söz konusu fiil, sabah vaktine girme anlamında kullanılması halinde tam fiildir. Yani salt öznesiyle kullanıldığında cümlede anlam eksikliği söz konusu olmamaktadır. Mesela “أَصْبَحَ الرَّجُلُ” Adam sabahladı/sabah vaktine girdi.” cümlesinde أَصْبَحَ tam fiil, الرَّجُلُ ise onun faili olup, merfudur.⁴⁸

Bu durum göz önünde bulundurulduğunda nakıs fiilin bu adla tesmiye olunmasının nedeninin eyleme delalet etmediğiyle ilgisinin olmadığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla İbn Malik'in delillendirdiği görüşünün ağır bastığını söylemek mümkündür. Yine bu yaklaşımdan hareketle söz konusu adlandırmanın dolaylı bir şekilde fiilin kullanıldığı anlama bağlı olarak tezahür ettiği anlaşılmaktadır. Binaenaleyh bu durum nahiv ilminde bir kelime için kullanılan tabirin, söz konusu kelimenin hangi anlamda kullanıldığına tabi olarak değişkenlik gösterdiğinin kanıtıdır.

Günümüzde Arap diline ilişkin kaleme alınan bazı eserlerde nahiv ilmindeki nakıs fiillerin tabirine ilişkin şu tanıma yer verilmiştir: Nahiv ilminde nakıs fiiller, cümlenin manasını eda etme noktasında merfu ile yetinmeyip, mansûba gerek duyan fiillerdir.⁴⁹ Bu da kimi muasır araştırmacıların bu görüşü benimsediklerinin bariz göstergesidir.

Müteahhirûn Arap dilbilimcileri, nakıs tabirini ڤك ve grubundaki fiillere münhasır kullanmışlardır. Günümüzde yaygın olan kullanım da bu şekildedir.⁵⁰ Kadim alimlerden el-Ferrâ ise isim cümlesini oluşturan mübteda ve haberin hükmünü lafzen ve manen değiştirip onları etkileyen diğer nasih fiil⁵¹ ve harfler⁵² için de aynı tabiri kullanmıştır.⁵³ Ferrâ'nın bu husustaki görüşü baz alındığı takdirde, fiile nakıs denilme sebebinin eyleme delalet etmeyişiyle ilgisinin olmadığına hükmedilmektedir. Çünkü onun zikrettiği amiller arasında harfler de yer almaktadır. Harfler ise zamana da eyleme de delaleti söz konusu değildir. Sadece ڤك ve grubundaki fiil için nakıs sözcüğünü kullananların görüşü dikkate alındığında ise “fiil eylem bildirmediğinden mi yoksa özneye yetinmediğinden nakıs adıyla anılmıştır?” tartışması meydana gelmektedir. Ancak Ferrâ'nın görüşü esas alınırca böyle bir tartışmaya mahal kalmayacaktır.

Kûfe dil alimlerine göre nakıs fiiller irâb açısından sadece haberi etkilemektedirler. Buna göre mezkûr fiilin, haberi olmadığı takdirde işlevsiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu zaviyeden bakılırsa bu pozisyondaki fiilin mana yanında gramer bakımından da yetersiz kaldığı mülahaza edilmektedir. Buna göre bahsi geçen fiil hem lafız hem de anlam itibarıyla nakıstır.⁵⁴

Dilbilimcisi Sîbeveyhi, nakıs fiillerin haberden müstağni olmadıklarını belirtmektedir.⁵⁵ Diğer yandan bu zat söz konusu fiilin bazen öznesiyle yetindiğini de ifade etmektedir. Me-

48 Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, 301.

49 Râcî el-Esmer, *el-Mucemü'l-mufassal fi 'ilmi's-sarf*, 330.

50 Mirzâ, *Mevsûatü'l-mustalahi'n-nahvî*, 1/387.

51 Mukarabe fiilleri gibi.

52 Fiile benzeyen ڤي ve grubundaki harfler gibi.

53 Ferrâ', *Meâni'l-Kurân*, 2/83, 106.

54 Muhammed Emîn b. Abdullâh el-Herârî, *Lübbü'l-lübâb* (Beirut: Dârü Tavki'n-Necât, 2019), 2/338.

55 Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. İmîl Bedî Yakûb (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2017), 1/83.

sela “قَدْ كَانَ عَبْدُ اللَّهِ”⁵⁶ cümlesindeki كَانْ nakıs değil, tam fiildir. Çünkü öznesiyle yetinip yüklemden haberden müstağnidir. Yarattılmak, yoktan var olmak anlamında kullanılan bu konumdaki kâne, hem zamana hem de eyleme delalet ettiği gibi aynı zamanda bizatihi yüklem konumundadır.

Ebu Ali el-Fârisî (ö. 377/987) bahsi geçen fiili mansub habere ihtiyaç duyan fiil olarak nitelendirmektedir. Aynı zamanda bu fiilin zamana delalet etmekle sınırlı olup eylem bildirmediğini düşünmektedir. Bu dilci nakıs fiilinin mansub habere kayıtlı olmasını eylem anlamını yansıtmamasına bağlamaktadır. Ona göre haber olmadan nakıs fiilinin kullanılmamaktadır. Böylece kullanımına gerek duyulan haberin yer aldığı cümle, tam fiil ile failin oluşturduğu cümleyle eşdeğerdir. Örneğin: “زَيْدٌ مَّزَى” Zeyd Kalktı.”⁵⁷ Görüldüğü üzere adından söz edilen dilbilimci nakıs fiilinin bu tabirle kullanılma nedenine doğrudan değinmemektedir. Ancak yaptığı bu değerlendirmelerden haber olmadan kullanılan ve eylem anlamını taşımayan fiilin bu yönüyle noksan kaldığı anlaşılmaktadır.

Arap dilcisi Cevherî (ö. 398/1008) de benzer görüş sergilemektedir. Ona göre كَانْ fiili salt geçmiş zamanı ifade etmek için kullanıldığında habere gereksinim duymaktadır. Çünkü bu durumda sadece zamana delalet etmektedir. Fakat bu kullanımdan maksat bir şeyin meydana geldiğini ifade etmekten ibaretse fiil haber olmadan da kullanılabilir.⁵⁸ Bu durum araştırmamıza konu olan fiilin kullanıldığı manaya bağlı olarak nakıs tabiriyle anılabileceğinin açık ifadesidir.

Muasır araştırmacılardan Menâl Neccâr كَانْ fiiline dair ele aldığı çalışmasında dilcilerin nakıs tabiriyle ilgili görüşlerini aktarırken çarpıcı değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Nakıs kâne terimi müphemdir. Bu tabiri işiten kimsenin zihninde nahiv ilminde işlevi olan كَانْ fiili değil, olumsuzluk hissini vermektedir. Bu iddiayı güçlendiren argüman ise كَانْ ile كَانَ ve grubundaki edatların iki mamullerinden biriyle kullanıldığında tam mananın oluşmadığı halde Arap alimlerinin bunlar için nakıs terimini kullanmamış olmasıdır. Ayrıca çoğu alim كَانْ fiilini farklı başlıklar altında ele almıştır. Dolayısıyla nakıs kâne tabiri yerine mübteda ve haberin başında kullanılan kâne ifadesini kullanmakla yetinebiliriz.”⁵⁹

Dilbilimcisi Ferrâ'nın mübteda ve haberin hükmünü değiştiren nasih fiil ve harflerin tamamı için nakıs kelimesini kullandığını önceki sayfalarda görmüştük. Bu durum, Neccâr'ın yukarıda iddia ettiğinin tam aksini ortaya koymaktadır. Nitekim her ne kadar yaygın olmasa da bu terimi diğer nâsîh amiller için de kullanan olmuştur.

Sonuç

Bir nahiv terimi olarak nakıs kavramının ilk olarak hicri üçüncü asırda el-Ferrâ tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu kullanımın esasen Kûfe dil mektebine ait olduğu anlaşılmaktadır. Ferrâ'dan sonra Basra alimlerinin de bu kullanıma yer verdikleri göz-

56 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/85.

57 Ebû Alî Hasen b. Ahmed el-Fârisî, *el-Mesâilü'l-Askeriyyât*, thk. Yahyâ Murâd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 76.

58 Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyi'n, 1987), “kvn”, 6/189.

59 Neccâr, “Kırâa Makamiyye Biragmatiiyye li Kâne en-Nâkisa ve Delâletihâ ez-Zemeniyye”, 218.

lemlemiştir. Basra dil ekolü müntesiplerinin başka bir mektebe ait kullanımı benimsemiş olmaları, onların izledikleri metodunun gelişim ve değişime açık olduğunun ve taassuptan uzak ilmi bir meşrebe sahip olduklarının net göstergesidir. Bu tespit aynı zamanda iki ekol arasındaki ilmi etkileşimi ve dayanışmayı da gözler önüne sermektedir.

Mevcut verilere göre “Nakıs fiilin bu isimle anılması mansûb habere ihtiyaç duyması sebebiyledir” görüşünün İbn Malik’le birlikte hicri yedinci yüzyılda ivme kazandığını söylemek mümkündür. Nakıs fiil günümüze kadar yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bundan, her ne kadar nakıs sözcüğü ilgili fillere sıfat olmuşsa da söz konusu fiilin başka isimlerle adlandırılmasının önüne geçmediği anlaşılmaktadır.

Sözlükte eksilen, azalan, kusurlu, engelli ve yetersiz gibi anlamlara gelen nakıs kelimesinin nahiv terimi olarak da bu anlamları çağrıştırdığı, nakıs fiil için yapılan tanım ve belirtilen tesmiye sebeplerinden bilinmektedir. Nahiv ilminde nakıs fiile bu ismin verilme sebebine ilişkin iki temel görüş vardır: Birincisi fiilin öznesiyle yetinmemesidir. Bu görüşte olanlar arasında meseleye dair en kayda değer deliller sunarak dikkatleri üzerine çeken İbn Malik’tir. Diğer görüş ise nakıs fiilin eylemlik anlamını yansıtmamasıdır. Alimlerin kahir ekseriyeti bu görüştedirler. Bu denli hâkim olmasına rağmen söz konusu görüşü savunanların İbn Malik’in serdetmiş olduğu argümanlara fazla eleştirilerinin veya reddiyelerinin olmaması oldukça dikkat çekicidir.

Her iki görüşte olan kimi alimlerin mevzubahis olan meseleye temas ederlerken taraf-tar oldukları görüş için cumhurun görüşü diye ifade etmeleri de göze çarpan bir husustur. Bu durum, anılan tabirin savunulan düşüncenin desteklenip ön planda olmasını sağlamak amacıyla kullanıldığı kanaatini oluşturmaktadır. Diğer yandan yapılan tetkikler sonucunda her iki görüşün de zikredilmeye değer birçok destekçisinin varlığından söz etmek mümkündür. Bunlar bir arada ele alınıp meseleye bütüncül bakıldığında fiilde iki açıdan da bir noksanlığın olduğu bariz bir şekilde görülecektir. Ebu Ali el-Farisî’nin bu konudaki yaklaşımı buna işaret etmektedir. Nakıs kelimesinin sözlük-terim anlamı arasındaki mana ilişkisi de bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim konu her görüş açısından değerlendirildiğinde mevzubahis olan fiilde bir eksilme gözükmektedir.

Nahiv ilminde nakıs fiilin bu isimle anılmasını öznesiyle yetinmediği sebebine dayandıranların bakış açısı dikkate alındığında söz konusu fiilin sadece özneye kullanılırsa bu anlamı taşıdığı; aksi halde anlamda eksiklik kalmayacağından manaca nakıs fiil olmaktan çıktığı söylenebilir. Nakıs fiil sadece zamana delalet edip eylem bildirmeye için bu ismi aldığı düşününlerin görüşü esas alınması durumunda ise fiilin başka bir kelimeye kayıtlı kalmadan bizzat anlam yönünden eksik kaldığı ve dolayısıyla gerek cümle içerisinde gerekse başlı başına daima nakıs olduğuna hükmedilir.

Anlam, i’râba yani lafza önemli derecede tesir etmektedir. Nahiv ilmindeki nakıs fiilin tesmiyesinde yatan temel faktör de fiilin kullanıldığı manadır. Kâne ve grubundaki fiillerin cümledeki kullanım amacına bağlı olarak özneleriyle yetindiği ve hem zaman hem de eyleme delalet ettiği görülmektedir. Bu durumda fiil noksanlıktan aridir. Bundan da nakıs diye bilinen fiilin kullanıldığı anlama istinaden nakıs veya tam olduğu ortaya çıkmakta ve buna göre de fiile yapılan isimlendirme belirlemektedir. Bu durum mananın iraba etkisinin olduğunun bariz göstergesidir.

Kaynakça | References

A'lem eř-şentemerî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Süleymân. *şerhu Dîvâni Tarafe b. el-Abd.* thk. Dürriyye el-Hatîb - Lutfi es-Sakkâl. Beyrut: el-Müessese el-Arabiyye, 2000.

Cevherî, Ebü Nasr İsmâil b. Hammâd *Tâcü'l-luğa.* thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. *et-Ta'rifât.* thk. Adil Enver Hıdır. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2007.

Ebü Alî el-Fârisî, Hasen b. Ahmed. *el-Mesâilü'l-Askeriyyât.* thk. Yahyâ Murâd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Ebü Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-Arab.* thk. Muhammed Osman. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

Esmer, Râcî. *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi 'ilmi's-sarf.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.

Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *şerhu Kâfiyeti İbni'l-Hâcib.* İmîl Bedî Yakûb. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.

Ferrâ, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân.* thk. Ahmed Yusuf vd. 3 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1955.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb. *el-Kâmûsü'l-muhît.* thk. Mektebu Tahkiki't-Turâs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Ğalâyînî, Mustafa. *Câmiü'd-durûsi'l-Arabiyye.* thk. Abdülmunim Hafâce. 3 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Harîrî, Ebü Muhammed Kâsım b. Alî. *Milhetü'l-İrâb.* Kahire: Dâru's-Selâm, 2005.

Herarî, Muhammed Emîn b. Abdullah. *Lübbü'l-lübâb.* 2 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2019.

Irmak, Mustafa. *Arapça'da Nâsîh Fiiller.* Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

İbn Akîl, Ebü Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân. *şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik.* thk. İmîl Bedî Yakûb. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Lüma' fi'l-'Arabiyye.* thk. Semih Ebü Muğlî. Amman: Dâru Mecdlâvî, 1998.

İbn Mâlik, Ebü Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh. *şerhu't-Teshîl.* thk. Muhammed Abdulkadir Ata. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbn Tolun, Ebü'l-Fazl şemsüddîn Muhammed. *şerh İbn Tolun alâ Elfiyyeti İbn Mâlik.* thk. Abdulhamid Câsim Muhammed el-Fayyâd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş. *şerhu'l-Mufasssal.* thk. İmîl Bedî Yakûb. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

İbnü'd-Demâmînî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Ta'liku'l-ferâ'id 'alâ Teshîli'l-fevâ'id*. thk. Muhammed b. Abdurrahman. 4 Cilt. Riyad: Camiatu'l-İmâm Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1983.

İbnü'l-Haşşâb, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *el-Mürtecel fî Şerhi'l-Cümel*. nşr. Ali Haydar. Dimaşk, 1972.

Merâkîşî, Ebû Musa İsa b. Abdulaziz. *el-Mukaddimetü'l-cezûliyye*. thk. Velid es-Seyyid. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

Merzübânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ümrân. *Tetimmetü Mu'cemü's-Şu'arâ*. thk. Abbas Hânî el-Çerâh. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Mesûd, Cübrân. *er-Râid*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1992.

Meylânî, Muhammed b. Abdurrahim. *Şerhu'l-Muğni*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.

Mirzâ, Yuhannâ. *Mevsûatü'l-mustalahi'n-nahvî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

Murâdî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasen b. Kasım. *Şerhu't-Teshîl*. thk. Muhammed Abdünnebî. Mansure: Mektebetü'l-İmân, 2006.

Nakîb, Muhammed Hüseyin. "el-Fi'lü'n-Nâkis – Dirâse Nahviyye Delâliyye Beyne'l-Kudemâi ve'l-Muhdasîn". *Nâsir Üniversitesi Dergisi* 4 (Aralık 2014), 405-415.

Nâzirü'l-Ceyş, Muhammed b. Yusuf. *Temhîdü'l-Kavâid bi Şerhi Teshîli'l-fevâid*. thk. Ali Muhammed Fâhir vd. 11 Cilt. Kahire: Dâru's-Sellâm, 2007.

Neccâr, Menâl. "Kırâa Makamiyye Biragmatiyye li Kâne en-Nâkisa ve Delâletihâ ez-Zemeniyye". *Kairâla Dergisi* (Ocak 2020), 211-241.

Ömeroğlu, Muhammed. *Bakara Sûresi'nde Nevâsih Fiiller: Dilsel ve Anlam bilimsel İnceleme*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Semerrâî, Fâdil Salih. *Meâni'n-nahv*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2020.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. İmîl Bedî Yakûb. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017.

Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzübân. *Şerhu Ebyâti Sîbeveyhi*. thk. Muhammed Ali er-Rîh Hâşim. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1974.

Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ *el-Makâsidü's-şâfiyye fî şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiyye*. thk. Abdurrahman b. Süleyman vd. 10 Cilt. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 2007.

Şelevbîn, Ebû Alî Ömer b. Muhammed el-İşbîlî. *et-Tevtî'e fî'n-nahv*. nşr. Yusuf Ahmed el-Mutavvî'. Kahire, 1973.

Tekin, Selim. "Temmâm Hassân'ın Nevâsih Fiilleri ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirmesi". *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (Aralık 2022), 855-866.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufasssal fî sinâati'l-irâb*. thk. Ali Ebû Mulhim. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.